

Problem populacije

Naše pokoljenje ima privilegij, da živi u doba, koje će biti jednom od najvećih prevratnica u povijesti čovječanstva. Tu su najprije u kulturno-socijalnom pogledu velika, međusobno sasvim oprečna gibanja. Kao demokracija — fašizam; nacionalizam — komunizam; kapitalizam — socijalizam, a da i ne govorimo o kulturno-etičkim oprekama kao kršćanstvo — poganstvo, spiritualizam — materijalizam, rasizam, koje su ishodom točkom i osnovicom gornjih a i svih drugih gibanja sadašnjice.

No osim tih pokreta, koji se jasno očituju u svakidašnjem životu, postoje i druga više sakrivena gibanja. Očituju se ona u brojkama, u statističkim datjima, a i to ne odjednom, nego kroz desetke godina. Pa ako i jest naše vrijeme zlatno doba statistike, to je opet malo ljudi, koji znadu čitati u tim brojkama odsudnu budućnost čovječanstva.

Jedan od tih faktora povijesti još je kako tako poznat i ne-stručnjacima: industrijalizacija prekomorskih zemalja za i poslije svjetskog rata, koja je urodila teškim posljedicama za Evropu. Svima nam je još u pameti velika ekonomska kriza, u kojoj uostalom još i danas živimo. No i u prekomorskim je zemljama industrijalizacija urodila pokretima, koji će biti odlučni za budućnost. Industrijalizacija Kine — zemlje neizmernih ekonomskih mogućnosti — koja je već po sebi od nedoglednih posljedica za cijeli svijet, izazvala je oružani sukob s Japanom. Razlog? Japan je prenapučen.¹ Emigracija je nemoguća, budući da su se sve zemlje hermetički zatvorile japanskom useljavanju; Koreja je prenaseljena; Mandžurija nepodesna radi preoštne klime, pa tako Japanu ne preostaje drugo nego da podizanjem vlastite velike industrije dade zarade svome prekomjernom stanovništvu. Japan je primio goleme žrtve za svoju industriju, japanski se seljak gotovo uništio plaćajući teške poreze, dok je industrija bila oslobođena svega, samo da se što uspješnije može razviti. Ali napredak industrije uvjetovan

---

¹ Japan (bez kolonija) ima 382.498,30 Km² sa 64.448.000 stanovnika. Prosječna gustoća je 168 na Km². Ali budući da je gotovo polovina zemlje slabo podesna za obrađivanje i industriju, gustoća je u ostaloj polovici kuđ i kamo veća, pa doseže u dvjema pokrajinama i 1000 na Km². Prirast žiteljstva bio je u razdoblju od 5 godina (1925—1930) 4.710.000.

Japan s kolonijama (Koreja, Formosa, Sahalin, Kwantung i Pacifički otoci) ima 681.025,13 Km² sa 91.792.639 stanovnika. Porast pučanstva kroz istih pet godina iznosi 7.225.342 stanovnika.

je najprije prodom industrijskih proizvoda, t. j. potrebno je tržno područje. Japanski »dumping« je bio jedan od skrajnjih napora Japana da proдре svojim proizvodima na svjetskom tržištu. Prirodno tržno područje japanske industrije ostaje ipak Kina sa svojih 400 milijuna stanovnika. Japan teži za monopolom industrije u Kini. Podigne li međutim Kina, uz pomoć Evrope i Amerike, svoju vlastitu industriju, kao što to smjera, a djelomice je već i provela, japanska će industrija raditi »na prazno«, dosljedno Japan ide ususret gospodarskoj, socijalnoj i političkoj katastrofi, a da i ne spominjemo, da bi u tom slučaju Japan, kraj kineskog kolosa, izgubio i svoju vojnu premoć, budući da usporedo s industrijskim napretkom ide također i vojnička moć. Uspije li Japanu spriječiti tim ratom industrijalizaciju Kine te si osigurati monopol industrije, postat će već u bližoj budućnosti prvom vevlasti svijeta i ništa ga više ne će moći suzdržati a da si ne uzme onaj prostor, koji mu je potreban za njegovo pučanstvo: Australiju. Ne uspije li, opet će konac biti isti, samo što će Kina biti protagonistom u borbi za svjetsku hegemoniju.

Japanska je dakle ekspanzivnost uvjetovana demografskim prilikama Japana. Uostalom, i u današnjoj Evropi vidimo isti razvoj prilika: Italija je zbog prenapučenosti riskirala svjetski rat — osvojenjem Abesinije, a i Njemačka je spremna da na vagu svjetske politike baci svu težinu svog modernog naoružanja radi kolonija, koje su joj potrebne za prehranu njezinog prekobrojnog žiteljstva.*

---

* To nipošto ne znači da demografski momenat sam po sebi daje moralnu razrješnicu za sve moguće ratničke pustolovine. A najmanje on tu razrješnicu daje u sadašnjem sukobu Japana i Kine. Unatoč svim juridičkim smicalicama o »policijskim mjerama«, o »komunističkoj opasnosti u Kini« itd., japanski napadaj na Kinu ostaje uzorak *nepravедnog zavojevalačkog rata*, koji kršćanska — kao uopće — ljudska savjest mora da osudi.

Demografski momenat može često — kao i u ovom slučaju — da zamrsi problem i podijeli odgovornosti.

Tako je bez sumnje u cijelom daleko-istočnom problemu kao i u mnogim kolonijalnim pitanjima uopće, velik dio odgovornosti na anglo-saksonskoj rasi, naročito Velikoj Britaniji, koja svojom financijskom hegemonijom hoće da nadomjesti svoju demografsku bijedu, i tako novcem — sapne, najvitalniju snagu zemlje — ljudski život. U sebi je to strašna anomalija, koja mora da se ispolji u kobnim trzavicama. Najočitiiji primjer te nenaravne pojave jest Australija. Ogromni taj otok (7,706.000 kmq) ne broji još ni 7 milijuna stanovnika, a mogao bi ih da podnese prema mišljenju samih Australaca do 100 milijuna. (Evropa na 10,200.000 kmq, ima čak 457 milijuna stanovnika); međutim je i on hermetički zatvoren svakoj jačoj — naročito japanskoj emigraciji. U manjem omjeru slično je i s Filipinskim otočjem.

Demografski je dakle problem svakako tu; no odgovornost za krvavi japansko-kineski sukob ne nosi nevinu Kina, nego japanski, ruski i anglo-saksonski imperijalizam; a možda naročito ovaj posljednji, koji je odviše uvjeren, da je anglosaksonska rasa stvorena za udobnost, za gospodarsku hegemoniju na svijetu, i da se samo po sebi razumije, da ostale rase, naročito one obojadisane — ostanu u vječnom položaju boy-a. Nap. Ur.

Tako je demografski faktor jedna od onih sila, koje najdublje utječu na povijest čovječanstva. Uostalom, što je bilo uzrokom napućenja cijele zemlje, ako ne zapovijed dana prvim ljudima: »*Crescite et multiplicamini, et replete terram, et subiciite eam...*»² Što je prouzrokovalo velike seobe naroda počevši od onih, koje se gube u tami predhistorije,³ pa do velikih gibanja turanskih, semitskih i arijskih naroda, ako ne prenapućenost dotadašnjih njihovih obitavališta — demografski faktor? Ista je sila bila na djelu kod »seobe naroda« t. j. kod prodiranja germanskih i slavenskih naroda prema Rimskom Imperiju, koji se nije mogao odhrvati toj bujici snažnih, mladih naroda, jer je i u njemu djelovao demografski faktor, ali u negativnom smjeru: Rimsko je carstvo bilo pusto, baš kao i Grčka 1000 godina prije, prigodom rimske invazije!

Na pragu Novoga Vijeka opet je demografski faktor ona sila koja je dala pravac povijesti za nedoglednu budućnost: započela je ekspanzija latinskih naroda po cijeloj Srednjoj i Južnoj Americi, anglo-saksonskih po Sjevernoj Americi, Južnoj Africi, Australiji te Slavena po Sjevernoj Evropi i Sibiriji, a da i ne spominjemo manjih teritorija. A ni naše vrijeme nije ostalo bez velikih demografskih gibanja, koja karakteriziraju današnjicu. To je najprije nagli porast žiteljstva Evrope te seljenje iz sela u gradove kroz 19. i 20. vijek,⁴ pojava tako usko skopčana s industrijaliza-

² Genesis 1, 28.

³ Por. O. Menghin, Weltgeschichte der Steinzeit, Kap VI. u. VII., gdje opisuje rasprostranjenje ljudskog roda zemljom u raznim fazama predhistorije.

⁴ Značenje tog kretanja najbolje pokazuje slijedeća tabela.

Kontinenti	Godine	Stanovništvo (milij.)	Gradovi s preko 100.000			Gr. preko 500.000	
			Broj	Stanov. (milijuni)	%	Broj	Stanov. (milijuni)
Evropa	1800	188	22	5,2	2,7	3	2,1
	1850	265	46	12,3	4,7	3	4,0
	1900	400	123	45,4	11,3	20	22,1
	1930	500	271	92,7	18,5	44	38,5
Sjev. Amerika	1900	104	41	15,1	14,1	6	8,0
	1930	170	107	40,7	23,9	17	23,8
Juž. Amerika	1900	43	11	4,6	10,7	2	1,6
	1930	80	49	13,3	16,6	6	6,4
Oceanija	1900	58	8	1,8	3,4	—	—
	1930	85	18	5,7	6,7	2	2,2
Azija	1930	1080	152	52,7	4,9	23	27,3
Afrika	1930	150	13	3,7	2,5	2	1,6

Ali broj od 500.000 stanovnika već je davno i od mnogih gradova premašen po gradovima sa milijun i više stanovnika. U Evropi je 15 takvih gradova: London (8 milijuna), Berlin, Pariz (svaki sa 4 milijuna) Moskva (2 milijuna), Wien, Hamburg, Liverpool, Leningrad, Milano, Rim, Glasgow, Birmingham, Warszaava, Barcelona, Madrid. God. 1930. bio je 31 grad na zemlji sa preko milijuna stanovnika. Por. »Treccani, Enciclopedia Italiana« Vol. XXXIV. str. 769.

cijom Evrope (i USA) te sa svim socijalno-kulturnim problemima, koji odatle iznikoše i dadoše svoje obilježje našem vremenu.

Višak žiteljstva je faktor, koji neodoljivom silom pokreće narode. Do sada je bio od neizmjerne koristi za čovječanstvo. Međutim, slučaj Japana — ako ne uspije u svom pothvatu da nađe oduška svojoj prenapučenosti u ekspanziji — opravdava, sili upravo da se stavi pitanje: hoće li demografski faktor, umnažanje ljudi i nadalje biti od koristi za boljitak ljudskog roda? Problem doduše nije još aktuelan u toj općenitosti: danas su još otvoreni neizmjerni krajevi Kanade, Srednje i Južne Amerike (Brazilija, Argentina, Bolivija etc.) pa Australija, Sibirija itd. Ali uzmimo da nema tih krajeva,* kakva bi bila budućnost zemlje, kad bi se njeni stanovnici uzimali i radali djecu ravnajući se jedino naravnim instinktima? Postoji li uopće mogućnost proizvodnje tolikih životnih sredstava, koliko ih je potrebno za odnosni broj žiteljstva. Ako ne, kako se može doskočiti prenapučenosti, koja će se nužno pojaviti i prouzrokovati skrajnju ekonomsku bijedu?" To je eto u suštini teorijski postavljen problem populacije.

Populacija u običnom nazivu znači pučanstvo koje hic et nunc obitava stalni kraj, državu itd. U stručnom nazivu ekonomije smisao je mnogo širi: populacija obuhvaća ne samo broj žiteljstva, nego i sve faktore, koji bilo kako utječu na taj dani broj žiteljstva, kao na pr. broj rođenih, broj sklopljenih ženidbi, broj umrlih, iseljenih, useljenih te osim toga sve indirektno faktore, koji na bilo

* Tu se vidi hipotetički značaj Malthusove teorije. U tome i jest sva nutarnja slabost te teorije, što iz premisa, koje su djelomično stvarne i još većim dijelom uvojne, prelazi na stvarne zaključke i konkretne primjene.

** I ta je apriorna Malthusova »nužnost« o »skrajnoj ekonomskoj bijedi« zbog prenapučenosti doživjela strašan dementi u zadnjih sto godina. Uzmimo primjer Belgije. Ta je zemlja za svog oslobođenja 1830. imala 3 milijuna 700.000 stanovnika na 29.500 kmq. Danas broji ona 8 milijuna, dakle dvostruko više, a toga radi nesamo da njeno pučanstvo nije zapalo u veću bijedu, nego se cijeli narodni imetak potrostručio po osobi. Značajna je sljedeća tabela:

God.	Stanovništvo	Narodni imetak		Narodni prihod	
		Ukupno	po osobi	Ukupno	po osobi
1846	4,337.000	10.750.000.000	2.460 fr.	1.159.000.000	270 fr.
1895	6,410.000	29.830.000.000	5.560	3.280.000.000	510
1913	7,638.000	50.945.000.000	6.700	6.488.000.000	850
1930	8,000.000	62.000.000.000	7.750	9.600.000.000	1.200

Imetak je izražen u predratnim belgijskim francima. Por. Baudhuin, *L'accroissement de la fortune nationale belge depuis le milieu du XIX siècle*, Annales de la Société scientifique de Bruxelles, Louvain 1926.

Nap. Ur.

koji način pogoduju ili ometaju porast pučanstva, kao na pr. povoljno ekonomsko stanje, siromaštvo, rat, pošasti etc.⁵

Jasno je odatle da baš između ekonomije i problema populacije postoji najuža veza: populacija je svrha ekonomije, ukoliko sve nastojanje ekonomije ne ide za drugim nego za boljitkom pučanstva; žiteljstvo je ujedno i princip ekonomije, ukoliko ekonomsko stanje proizlazi iz rada istog žiteljstva. Nije dakle neobično, što je problem populacije bio postavljen najprije na čisto ekonomskom području, t. j. da se pitalo postoji li kakav nužni odnos između broja stanovnika te produkcije životnih sredstava, koja su potrebna za uzdržavanje tog broja žitelja. Ako postoji, t. j. ako se životne namirnice mogu proizvoditi u jednakom omjeru, u kojem raste pučanstvo, onda nema problema, osim što bi moglo nestati dovoljnog prostora na zemlji za sve ljude. Ako li pak ne postoji taj omjer, jasno je, da je prenapučenost velika opasnost za čovječanstvo, jer će nužno doći, najprije do osiromašenja, bijede a onda i do međusobnog uništavanja.

T. R. MALTHUS

Malthus je bio prvi, koji se u potankostima zadubio u problem populacije te dao prvu teoriju o tom pitanju koje se utjecaj valjda ne će još za dugo iskorjeniti.

Thomas Robert Malthus se rodio 14. februara 1766. Njegov je otac bio velik prijatelj filozofije, pa su ga posjećivali među inima D. Hume i J. Rousseau, koji su dosta uplivali na mladog Tomu. Budući da je po engleskom zakonu nasljedstva sve imanje pripadalo starijem bratu, bude određeno za Tomu, da će se posvetiti duhovnom staležu. Svršivši privatno pripreme nauke upiše se Malthus u dobi od 18 godina na sveučilište u Cambridge-u, gdje 1788. poluču akademske čine. Zaređen za (anglikanskog) svećenika vrati se kući kao kapelan obližnje župe. Vrijeme je pogodovalo novim idejama. Francuska je revolucija bila upravo u svom početku. Leader stranke »whigs« W. Godwin osobito se zagrijavao za socijalne ideje francuskih filozofa, pa je svojim djelima propagirao misao socijalne reforme ljudskog društva optužujući pri tom dotadašnje uređenje za svu socijalnu bijedu ljudi. Otac mladog Malthusa bio je jedan od gorljivih pristaša Godwina, pa je tako Toma imao dosta prilike da o tom problemu raspravlja. Bilo da je već od prije imao svoje posebne ideje o uzrocima bijede, bilo iz opozicije prema ocu, mladi si je kapelan preduzeo da temeljito pobije Godwinovu teoriju. Plod svoga nastojanja skupi u »An essay on the Principle of population, or a view of its past and present effects on human happiness«, pa kad je to djelo naišlo na odobravanje javnosti, odluči se na temeljitu obradbu, osobito da ga upotpuni solidnom dokumentacijom, koja mu je nedostojala. Prouči u tu svrhu statistička vrela Velike Britanije, izvještaje raznih misionara o primitivnim narodima te poduze dugo putovanje u Sjevernu Europu: u Dansku, Švedsku, Norvešku, Sjevernu Rusiju, pa u Francusku, Švicarsku i Gornju Italiju. Vrativši se izda onda drugo, sasvim na novo obrađeno i jako uvećano izdanje svojih Eseja⁶

⁵ Por. *Duthoit Eug.*: Illusions et réalité touchant le problème de population«, str. 92 u »Semaine sociale de France 1923: Le problème de population«.

⁶ An essay on the Principle of population as its effects on the improvement of society, London 1803. — Novo izdanje priredio je S. Bonar. London 1926.

u kojemu je obilno dokumentirao svoje ideje materijalom skupljenim kroz to vrijeme. Godinu dana iza drugog izdanja bude imenovan profesorom povijesti i političke ekonomije na kolegiju Indijske Kompanije u Ailesbury, gdje je djelovao kroz 30 godina napisavši više ekonomskih djela. Umro je 1834.⁷

MALTHUSOVA TEORIJA

Malthusova se teorija daje svesti na ove tri točke:

a) ako nema nikakve zapreke, broj se ljudi podvostručuje u razmaku od 25 godina te raste iz periode u periodu po geometrijskoj progresiji;⁸

b) sredstva potrebna za život ljudi, pretpostavivši najpovoljnije prilike za agrikulturu i industriju, ne mogu se uvećavati brže nego po aritmetičkoj progresiji;⁹

c) Dakle: Postoji tendencija da se broj pučanstva umnaža bržim tempom nego li sredstva, koja su potrebna za uzdržavanje odnosno broja ljudi. Jer dok za brzinu, kojom se umnaža čovječanstvo imamo broječnu seriju od 2, 4, 8, 16, 32, za onu sredstava vrijedi serija od 2, 4, 6, 8, 10. Prema tome bilo bi na pr. od početnih dva milijuna stanovnika na koncu četvrte periode t. j. nakon 100 godina 32 milijuna ljudi, dok bi hrane bilo samo za 10 milijuna.

⁷ Por. *Biblioteca dell' economista* (Torino 1854). Serie prima, Vol. V. str. XI—XLI; G. Boccardo, *Dizionario di economia politica e commercio* (Milano 1877), Vol. II. art. »Popolazione«.

Ali nije ni Malthus bio bez preteča. Već se Platon (Republika, Zakoni, I. V. cap. VIII i X) bavi istim problemom te zahtijeva izlaganje djece (osobito slabe), ograničenje ženidbi po magistratima, dok je Aristotel (Politika, I. V. cap. XIV) još radikalniji. Cf. *Dictionnaire apologetique* III. stupac 1049.

U novije vrijeme osobito je *Fra Giannaria Ortes* vrijedan spomena, koji je kao prvi postavio stavak o disproporciji umnažanja ljudi prema umnažanju životnih sredstava. Cf. *Albino Uggé, La teoria di popolazione di G. Ortes* u »Contributo del laboratorio di Statistica« Serie III. (Publicazione della università del Sacro Cuore), Vita e pensiero — Milano, 1934.

⁸ Dokaz je uzet iz organskog svijeta, gdje vlada tendencija da se vrsta umnaža in indefinitum tako, da kad bi na pr. sve sjemenke koje biline došle do razvitka, ubrzo bi potisla dotična vrsta sve druge. Isto je tako u životinjskom carstvu s razlikom, da što je koja vrsta više organizirana, to je ujedno manja njezina sposobnost reprodukcije.

Čovjek je veoma ograničen u toj sposobnosti, što ipak ne isključuje tendenciju prekomjernog umnažanja. Uzmemo li na pr. da jedan par imadne kroz jednu generaciju šestero djece od koji dvoje umire prije 20. godine (kao što obično biva) te da po dvoje od četvero preostale postanu i sami roditeljima novog naraštaja, to bismo od jednog para imali 6 osoba u jednoj generaciji, 12 u dvije, 24 u sto godina, 192 u dvijesto god., preko 98.000 u 500 god., preko 3 milijarde u 1000 godina!

⁹ Dakako u onom stanju agrikulture i industrije kakovo je poznavao Malthus, koji je vidio istom prve zemetke suvremene industrijalizacije. — Nije on tada ni slutio da će svestrana racijonalizacija industrije i poljodjelstva stvoriti toliku mogućnost proizvodnje, da će jedva kakovih sto godina nakon njegove teorije glavnim svjetskim problemom postati ne pitanje infra-produkcije — nego hiperprodukcije.

Pitanje dakle bijede nije pitanje *prenapučenosti*, nego pravedne i *pravilne* podjele sirovina, rada, organske organizacije proizvodnje i *potrošnje*.
Nap. Ur.

Međutim Malthus priznaje, da tih suvišnih ljudi nije nikada bilo u zbilji, ali to stoga, što postoje razne smetnje, prepreke »checks« prevelikom umnažanju ljudi. Dvije su vrste tih zapreka:

1) preventivne, t. j. sve one zapreke, koje ograničuju broj novorođenih, a mogu biti ili nemoralnog karaktera kao na pr. pobačaj, razvrat, prostitucija, (izlaganje djece, odn. umorstvo djece) te sva ostala sredstva, koja inače prouzrokuju sterilnost, ili su razumna, dozvoljena etički kao na pr. ženidba u poodmakloj dobi, abstinencija u braku, celibat (t. zv. »moral restraint«);

2) Represivne zapreke, t. j. sve što uklanja već više ili manje neovisne individue kao na pr. rat, pošast, glad te razne elementarne nesreće.

Ako i nema dakle radi ovih eliminirajućih faktora nikada toliko ljudi, da bi ih bilo znatno više nego li to sredstva dopuštaju, ipak je broj tako visok, da prouzrokuje bijedu, t. j. dosiže baš skrajnju granicu. Hoćemo li dakle — prema Malthusu — poboljšati ekonomsko stanje ljudi, valja ograničiti broj individua — sasvim protivno dosadanjim nazorima — t. j. valja poduprijeti, a ne sprečavati razvitak preventivnih faktora. Stoga Malthus zabacuje u prvom redu svako podupiranje siromašnih obitelji, jer da se time samo pogoduje širenju siromaštva, a osim toga, budući da je napredak civilizacije eliminirao mnoge od naravnih faktora kao pošasti, glad i sl. preporučuje vršenje svog »morala uzdržljivosti,» kao jedino sredstvo protiv ekonomske bijede.

Svi su faktori demografskog gibanja nužni, t. j. ne ovise o slobodnoj volji čovjeka osim jednog jedinog, a to je broj porođaja.* Čovjek može, mora vladati svojim instinktima, stoji do njega dakle da porodi samo toliko novih ljudi, koliko ih može uzdržavati, pa prema tome može i da kontrolira glavni faktor ekonomije:

---

* »Ne bih se mogao utješiti da sam kazao išta, bilo posredno bilo neposredno, što bi se moglo tumačiti na štetu kreposti« (»Essais«, francusko izdanje, Guillaumin 1832, str. 489). Tim riječima Malthus izričito zabacuje sva nemoralna sredstva, koja spominje među preventivnim zaprekama stoga, što su u Malthusovoj dokumentaciji — prema misijonarskim izvještajima — faktično jedan od glavnih zapreka umnažanju kod primitivnih naroda tako na pr. brutalitet, zlostavljanje žena i ubijanje djece kod stanovnika Nove Holandije, kanibalizam za New-Zeland i Polineziju uopće, za Tahiti — gdje blago podneblje i rodna zemlja omogućuje lak život — razvrat i zakonska prostitucija, a slično vrijedi za Sandwich-otoke te za Marianne itd. Danas nažalost vrše tu ulogu ponajpače kod civiliziranih naroda!

* Tu se očituje uvriježeni mentalitet liberalne ekonomske škole, po kojoj su zakoni ekonomskog zbivanja na neki način apsolutni — laissez faire —; oni vladaju čovjekom, ne čovjek njima. Tadašnji mladi kapitalizam je izgubio svaku ideju o *podređenosti* ekonomije čovjeku, općem dobru i prema tome o nuždi od čovjeka upravljene ekonomije. Predaleko je bio od kršćanskog duha da ugleda potrebu takve organski uređene ekonomije, a još je dosta daleko bio i od svog sadašnjeg sloma, da uvidi njenu neizbježnu nuždu. Nije stoga čudo, da je i Malthus sve smatrao »nužnim« osim samog porođaja.

broj ljudi. Vršeci dakle moral uzdržljivosti čovjek ne srlja više na slijepo u neizvjesnu budućnost, on postaje gospodarom svog ekonomskog boljička a rađanje djece računsko-ekonomskim aktom — regulatorom!¹⁰

OCJENA MALTHUSOVE TEORIJE

Što nam je držati o Malthusovoj teoriji? Mnogo se o tome raspravljalo, a i danas se još raspravlja. Bilo je već među Malthusovim suvremenicima vatrenih pristaša njegove teorije, ali i ne manje žestokih protivnika. A tako je još i danas.

Stavak o geometrijskoj progresiji, t. j. o podvostručavanju pučanstva u 25 godina te o zaprekama svakako je istinit. Jer ako se pučanstvo doista podvostručuje u tom roku, stoji prvi dio stavka. Ako ne, onda stoji druga polovina, naime da su tome krive razne zapreke. Teže je suditi o drugome stavku. Svakako primjeri, koje donosi Malthus, potvrđuju, da je količina životnih namirnica mjerilo odn. granica pučanstva, što je uostalom već po sebi jasno. Ako se dakle pučanstvo ne umnaža faktički geometrijskom progresijom, to je stoga, što potrebna sredstva ne rastu u istom omjeru, nego u manjem, moguće baš aritmetičkom. Ispravnost dakle drugog stavka ovisi o ispravnosti prvoga. Jer ako se pučanstvo ne podvostručuje u 25 godina bez obzira na zapreke, onda je vjerojatno, da postoji jednaki omjer između porasta pučanstva i životnih sredstava. Uostalom, kako već bilo, Malthus je prvi jasno vidio fundamentalne probleme populacije, izradio prvi svoju teoriju. Za konkretno prosuđivanje stvarnosti Malthusove teorije nije ni od tolike važnosti, budući da se osniva na takvim hipotetičkim pretpostavkama, koje, ako se već ne mogu opozvati ne mogu se ni dokazati.¹¹

Posebno pažnju međutim zaslužuje Malthusov »moral restraint«, što ga je Malthus predložio kao sredstvo protiv prenapučenosti. Baš se naime na nj nadovezao pokret neomaltuzijanizma, koji je tome izrazu dao sasvim novo značenje te se u cijelosti kosi s kršćanskim i naravnim moralom uopće.

Ne može se nikako reći, da je Malthusov prijedlog nemoran u sebi. Jer ako i jest brak nužan za rasprostranjenje ljudi te za širenje kraljestva božjeg, to je opet svaki pojedinac slobodan da izabere taj stalež ili ne, da sklopi brak prije ili kasnije. Isto se tako uzdržljivost u braku — uz stalne uvjete — ne protivi ni naj-

¹⁰ Zbijen pregled Malthusove teorije daje J. Rambaud u »Dictionnaire apologetique III. (Pariz 1916.) stupac 1048: Natalité; P. Coulet, *L'Eglise et le problème de la famille* III., str. 101; Duthoit Eug., op. cit., str. 195—199 i Julien, *L'état »souverain maitre« de la vie* str. 195—199 u »Semaine sociale de France 1923, gdje je uopće svestrano obrađen čitav problem populacije s katoličkog stanovišta; Marconcini F., *Culle vuote* (Como 1935) str. 280—292.

¹¹ Cfr. *Dictionnaire apologetique* I. cit. stupac 1053 na koncu.

manje moralu. Pravo na nešto i izvršivanje tog prava dvije su stvari, koje se uvijek mogu lučiti. Dapače, baš u Malthusovom »moral restraint« vidio je već J. de Maistre indirektnu apologiju svećeničkog i redovničkog celibata.¹²

Baš tim uvođenjem svrhunaravnog momenta u problem populacije, dobiva taj problem svu svoju dalekosežnost. Pitanje koje nam se nameće jest: Može li čovjek, uzevši u obzir narav i instinkte, prihvatiti ograničenje porođaja po bračnoj uzdržljivosti, a da prije ili kasnije ne podleđe napasti da odijeli uzrok od nužne naravne posljedice? Ne može se razabrati, što je Malthus mislio o tome. Valja dakle tražiti odgovor razglabajući njegovu teoriju. Malthus je e k o n o m i s t a, svojom teorijom odgovara na pitanje, odakle socijalna bijeda te kako bi se tome moglo doskočiti, naime ograničenjem porođaja po suzdržljivosti. Dakle ekonomski boljitak društva je cilj, dok je ograničenje porođaja odnosno uzdržljivost sredstvo. Dosljedno: ograničenje poroda se mora provesti, hoćemo li izbjeći skrajnjoj bijedi. Ako dakle ne ide uzdržljivošću, jer je instinkt prejak itd., valja naprijed i bez nje do cilja, budući je taj preči od sredstva, t. j. pa makar prekidajući nužnu vezu (biološku i moralnu) između uzroka (bračnog života) te posljedice (začeca ili rođenja, već prema tome, da li je u pitanju onanizam ili pobačaj). Malthus sam nije izveo tog zaključka, ali već prvi njegovi sljedbenici sasvim su otvoreno povukli te konsekvencije i tako je nastao n e o m a l t u z i j a n i z a m, koji zagovara sprovođenje tih principa u praktičnom životu i stoga je kao takav i teorijski i u praksi protivan osnovnim načelima kršćanske i naravne etike.

Malthus je pao žrtvom dviju ideja svoga vremena: r a c i o n a l i s t i č k o g, koji vjeruje, da razum dostaje za svladavanje strasti (odn. instinkta) te koji je teoretski proveo potpunu separaciju između vjerskih vrednota i socijalnih; i n d i v i d u a l i s t i č k o g m a t e r i j a l i z m a odn. pozitivizma: nije uzalud bio učenik Hume-a, koji je dosljedno sproveo u praksi tu separaciju postavivši dobro individua za cilj bez ikakvog obzira na cijeli kompleks drugih vrednota. Malthusov »ekonomski čovjek« nadvladao je njegovog »moralnog« čovjeka, ili čovjeka simpliciter, jer je taj bio samo sluga prvoga, a osim toga nije imao nikakve pomoći osim onu, koju mu je mogao dati njegov razum, a i taj je već ustrašen prijetećim zlom.* Kasnija su vremena najrječitije opovrgla Malthusovu iluziju o moralnom čovjeku.¹³

¹² U sličnom duhu i Luigi Taparelli S. I. u *Saggio teoretico di Dritto naturale*. II. edizione (Prato 1883) Vol. 2° disertaz. V., artic. 2°: Della popolazione . . .

¹³ Cf. Marconcini, op. cit. str. 285; — Duthoit, op. cit. str. 47.

* U Malthusu je osim toga bio vrlo jak tip engleskog gentlemen-buržuja, koji za se teško shvaća, da se može biti vrlo sretnim i duhovno bogatim i s umjerenim vanjskim konforom, i koji se prema tome radije osuđuje na splendidnu ali i sterilnu izolaciju, nego da prisutnošću većeg broja — umanj i svoj lagodni standard of life.

Nama mora Malthusova zabluda poslužiti zato, da ispravno postavimo problem populacije, t. j. da ga ne definiramo s obzirom samo na jedan ili drugi faktor nego da ga smjestimo u sklop svih faktora moralnih, čovječanskih najprije. Prema tome problem populacije bio bi u tome, kako da se nađe i omogući onakva koordinacija svih faktora, koji utječu na ukupni broj stanovnika, da se postigne optimum boljitka za ta pučanstva. »Boljita« dakako valja ovdje uzeti u kršćanskom smislu, t. j. u integralnom ljudskom smislu, koji uključuje u sebi sve ekonomske, socijalne i političke vrednote, ali ih podvrgava moralnom, duhovnom, kulturnom dobru pojedinca i društva prema onoj Kristovoj: »Quaerite primum regnum Dei«. ^{13*} Taj princip moralnog čovjekova prioriteta treba toliko više naglasivati, što se baš danas opet o nj griješi, iako u drugom, protivnom smislu. Pristašama naime repopulacije u Italiji, Njemačkoj, a i drugde »boljita« ne znači drugo do napredak države (ili rase) u hegelijanskom smislu, t. j. pojedinac ima značenje pukog broja, osobito za vojne svrhe. Moral, odnosno rađanje djece postaje opet prostim sredstvom. Glavno je da se dobije što veći broj novih individua, a kojim načinom, to je svejedno. ¹⁴

Ne izvrgavamo li se ipak pogibelji prenapučenosti naglasujući prvenstvo morala, prvenstvo čovjeka? Čini se, da bi ipak bilo izlišno upuštati se u to pitanje sada, gdje već cijeli kulturni svijet više ili manje stoji u znaku borbe protiv denataliteta. ¹⁵ Uostalom, cijeli taj problem populacije zapravo je bez praktične vrijednosti, ukoliko se o njem raspravlja u općenitoj formi. Nikad mi ne možemo znati, što nam nosi skora budućnost, a kamo li što daleka, ni koliko će ljudi moći živjeti, koliko bi ih moralo živjeti, da uzmognu svladati zadatke, koje ta budućnost nosi u svome krilu. Budućnost vidi jedino Bog, jedino On posjeduje savršeno, komprehenzivno znanje sviju stvari t. j. u svim mogućim njihovim relacijama, pa je prema tome uredio kao i druge zakone tako i one ljudskog umnažanja. Nije na nama dakle da mijenjamo te zakone

^{13*} Mt. 6, 33.

¹⁴ Cf. *Dutheit* op. cit., str. 50. — S pravom upozoruje auktor također na važnost, koju još i danas ima Malthusova teorija. Jer ako i postoji danas jak pokret repopulacije, opet se čuju glasovi kao: »ne radi se o bračnom blagoslovu bez mjere« nego samo o dužnosti »četvrtog ili petog djeteta« ili o t. zv. »normalnoj obitelji«. A to se čuje i od ozbiljnih eugeničara. Tako na pr. *F. Lenz* govoreći o teškom položaju njemačkih obitelji preporuča sprečavanje začeca, barem u prvom izdanju svog djela »Menschliche Erblichkeitslehre«, koje je izašlo prije nacionalističke ere.

¹⁵ Moderni život donosi već sam po sebi neka naravna ograničenja. Tako na pr. teško se intelektualci, a i građani uopće, mogu oženiti prije 30. godine. A i sama narav regulira broj djece tako, da ne budu prekobrojna, ali uz uvjet obdržavanja naravnih i moralnih zakona. Vidi поближе u *H. Muckermann*, *Kind u. Volk* 2. Bd. (16 Auflage); str. 19—23.

nego da ih se držimo s počitanjem prema njihovom Tvorcu i s pozudanjem u Njegovu providnost, toliko više što je vjernost tim zakonima ujedno kamen-kušač naših obitelji te tako o njima ovisi i bliža svrha roditelja: moralna savršenost i zadovoljstvo — i daljnja, konačna: punina sreće u vječnosti. Pravi naime problem populacije postoji samo u konkretnim slučajevima, t. j. u pitanju hoće li ovi ili oni roditelji primiti na se uzrok i posljedice ili ne će, a to je ne samo ekonomski račun nego najprije i prije svega moralni problem. Tu se ne radi samo o novcu, o trudu i mucu nego prije svega o vjernosti naravnim i božjim zakonima, u kojoj i stoji naša životna zadaća o problemu denataliteta u slijedećem članku.

Franjo Krautzer D. I.

OSVRTI

KAKO KOMUNISTI ZAMIŠLJAJU SLOBODNU HRVATSKU

U 9—10 br. prošlogodišnjeg *Života* smo iznijeli značajne smjernice, što ih službeno glasilo komunističke partije Jugoslavije (KPJ) *„Proleter“* daje svojim organima za najnoviji rad, te ih ujedno izvješćuje o osnivanju posebne Komunističke Stranke Hrvatske (KSH) po uzoru Komunističke Stranke Slovenije (KSSL).*

Neki srbijanski komunisti — koji se za antikonkordatske kampanje istakoše kao prvoborci velikosrpske pače Svetosavske ideje — počese da rogobore, zbog tog osnivanja posebne komunističke Stranke Hrvatske i Slovenije, jer da će one samo poduprijeti i onako »opasni hrvatski šovinizam«.

Da smiri te srpske drugove, centralni komitet K.P.J. tumači u posebnom članku oktobarskog *„Proleter«* pravi smisao tog osnivanja.

Pod naslovom

»Srpski komunisti i osnivanje Komunističke Stranke Slovenije i Hrvatske«.

donosi *„Proleter«* na str. 8. i ovo: » . . . mi srpski komunistički članovi naše K. P. Jugoslavije, najoduševljenije pozdravljamo reorganizaciju partije i stvaranje Komunističkih stranaka Hrvatske i Slovenije . . . « *„Zašto? Jer na taj način »K. S. Slovenije i K. S. Hrvatske dobijaju mogućnost, da se još više približe slovenskom i hrvatskom narodu . . . «*

»Osnivanje K. S. S. i K. S. H. može da izazove neka pogrešna tumačenja kod mnogih neobaveštenih proletera i antifašista. A sigurno je, da će agenti velikosrpskih fašista pokušati, da srpskom narodu predstave osnivanje K. S. S. i K. S. H. kao neku pobjedu separatizma i nacionalnog hrvatskog i slovenačkog šovinizma u redovima K. P. Jugoslavije. Dužnost nas srpskih komunista jeste da te nesporazume razjasnimo i klevetnike da žigošemo.

Osnivanje K. S. S. i K. S. H. ne vodi udubljanju razdora među narodima Jugoslavije i jačanju separatizma i frankovačkog nacionalšovinizma. Naprotiv, 4. Zemaljska Konferencija K. P. J. (1934) rešila je, da se osnuju K. S. Slovenije, Hrvatske i dotnije Makedonije, upravo »radi pojačanja borbe protiv nacional-šovinističkih uticaja i ubrzanja razvoja sopstvenih radničkih kadrova.«

* Por. *Život*, 1937, str. 492—4.

Ovo je zamjerno iskreno rečeno. Svrha je dakle KSH da izdvoji hrvatsko radništvo iz njegovih *naravnih* — tj. *narodnih hrvatskih* okvira, te da ga »ubrzanim razvojem« uputi u »sopstvene radničke kadrove«, i da uopće vodi »pojačanu borbu protiv nacional-šovinističkih uticaja« u Hrvatskoj. A da se to može što uspješnije voditi uzet će se pred hrvatskom javnošću *hrvatsko* rano, jer je ono *jugoslavensko* (KPJ) malo odviše kompromitirano.

Da ta svrha bude srpskim komunistima što jasnija i da se glede toga *čisto taktičkog* poteza sasvim smire, *Proleter* nadodaje:

»Nacionalni šovinisti i fašisti su ti koji hoće za račun svoje *reakcionarne nacionalne buržoazije* da spreče slogu svojih naroda sa *narodom srpskim i ostalim narodima u Jugoslaviji* . . . Međutim *sraščivanje komunističkog pokreta (preko novoosnovanih K S S i K S H) sa slovenskim i hrvatskim narodima vodi ka slabljenju nacional-šovinizma*. A to baš vodi ka jačanju ideje slabljenja hrvatskog i slovenskog naroda sa *narodom srpskim i ostalim narodima Jugoslavije* na osnovi demokratije i nacionalne ravnopravnosti.

»Osnivanje KSS i KSH ne znači nikakvu pobjedu *separatizma i nacionalizma nad proleterskim i nad internacionalizmom u redovima K P J i radničke klase*.«

Ali ne samo to. To osnivanje pače »ne znači ni rušenje načela *demokratskog centralizma i jedinstva na kojem je izgrađen naš proleterski pokret*, koji se bori protiv protivnika sa centralizovanim aparatom sile. Osnivanje KSS i KSH ne znači da je *KP Jugoslavije iz demokratski centralizovane partije pretvorena u neku partijsku federaciju*. *KP Jugoslavije ostaje i dalje jedinstvena partija osnovana na principu demokratskog centralizma*. KSS i KSH djeluje u okviru statuta KPJ pod *jednim rukovodstvom C K K P Jugoslavije, jednom politikom i jednom disciplinom*.«

Prema tome su posve krive one informacije, koje pronesoše, da KPJe više nema, nego da odsad postoje samo samostalne KSS i KSH.

Nasuprot je istina da nema *Kom. Stranke Srbije*, nego da je ta identična s KPJ (s kom. Partijom Jugoslavije) i da je ona središnjica, kojoj su KSH i KSSI slijepo podvrgnute kao obične partijske filijalke. I jer se u srpskim rukama nalazi centralna KPJ i njen izvršni centralni komitet C K K. P. J., to je sasvim razumljivo, što »Proleter« ispred srbijanskih komunista zaključuje:

»Zato mi srpski komunisti *najtoplije pozdravljamo osnivanje komunističkih stranaka Slovenije i Hrvatske*, kao korak naprijed u borbi za *jedinstvo radničke klase Jugoslavije*. *Mi to pozdravljamo i kao velik korak unapred ka slozi svih naroda Jugoslavije* u borbi protiv inostranog i domaćeg *fašizma*, za demokratiju i nacionalnu slobodu i ravnopravnost, *za slobodnu, složnu i miroljubivu Jugoslaviju*«, u kojoj bi prema »Proleteru« i dalje vladao princip »*jedinstvene partije*« à la JNS, i načelo »*demokratskog centralizma*«, o kojem međutim »*svi narodi*« »slobodne, složne i miroljubive Jugoslavije« imaju dovoljno iskustva.

Vidi »Proleter«, br. 11, 1937, str. 10, 11.

28. I. 1938.

Predsjednik vlade dr. Stojadinović Svetom arhijerejskom saboru u svom dopisu pod br. 2790:

»**DA NE BI BILO VIŠE NIKAKVE SUMNJE, to PONOVRNO u ime vlade izjavljujem, da je zaista ovaj i ovakav zakonski prijedlog definitivno skinut s dnevnog reda.**«

1. II. 1938.

Dr. M. Stojadinović, predsjednik vlade, na PONOVRNI zahtjev Sv. Arhijerejskog Sabora SRPSKO-PRAVOSLAVNE Crkve pod br. 1861 upotpunio je svoju izjavu ovim riječima:

»Čast mi je potvrditi Vam primitak vašeg pisma AS br. Zap 22. od 31/18 siječnja tekuće godine **I U IME VLADE IZJAVITI:**

1. **da ovaj i ovakav konkordat s Vatikanom ne će više biti donošen pred Narodnu skupštinu na ozakonjenje i**

2. **DA ĆE VLADA PRI SVAKOM BUDUĆEM SREĐIVANJU SVOJIH ODNOSA S VATIKANOM I PRI REGULIRANJU POLOŽAJA RIMOKATOLIČKE CRKVE u Jugoslaviji u punoj mjeri poštivati i primijeniti državnim ustavom zajamčeno načelo o ravnopravnosti svih zakonom priznatih vjerskospovijesti u državi.**«¹³

8. II. 1938.

SV. ARHIJEREJSKI SINOD SRPSKO-PRAVOSLAVNE CRKVE izjavljuje:

UZEVŠI U OBZIR SVE GORE IZLOŽENO SVETI ARHIJEREJSKI SABOR JE JEDNODUŠNO USTANOVIO, DA SPOMENUTE SLUŽBENE IZJAVE PRUŽAJU DOVOLJNO JAMSTVO, DA JE TAJ I TAKAV KONKORDAT OD 25. SRPNJA 1935. ZAISTA DEFINITIVNO SKINUT S DNEVNOG REDA I UGAŠEN I DA VIŠE NE ĆE BITI DONOŠEN PRED NARODNU SKUPŠTINU NA OZAKONJENJE, PA JE SVE TO JEDNOGLASNO UZELO NA ZNANJE. O OVOME PREKO EPARHIJSKIH ARHIJEREJA TREBA OBAVJESTITI SVEČENSTVO I NAROD.« 8. II. 1938. je kraljevsko namjesništvo izdalo amnestiju za sva kaznena djela počinjena prilikom zakonskog prijedloga o konkordatu, a 9. II. je SV. SINOD SRPSKE PRAVOSLAVNE Crkve skinuo sve crkvene kazne s ministara i narodnih poslanika.*

13. IX. 1935 : 8. II. 1938

13. IX. 1935. i 3. XII. 1936 Sinod Srpske Pravoslavne Crkve zahtijeva da pravoslavlje ostane državnom vjerom Jugoslavije, kao što je nekoć bilo državnom vjerom Srbije: u to ime on naviješta dugu i neumoljivu borbu konkordatu.

8. II. 1938. pravoslavlje uspijeva da ostane privilegovanom vjerom Jugoslavije. Da li na korist ili štetu Jugoslavije — o tom će suditi povijest.

---

jim moralom i sa svojom etikom izvršili ono što njima liči i što njima dolikuje . . .«

»Gospodo, eto to je tako stanje, tako ponašanje, takav politički moral i takva politička etika, koja se zavodi kod nas da se moramo zapitati čemu to vodi? Vodi u verski sukob, u versku borbu, da brat zarati s bratom. Taj i takav rad vodi potpunoj borbi između pravoslavne i katoličke Crkve.« G. Vojko Čvrkić, potpredsednik Narodne Skupštine, govor u N. Skupštini 23. VII. 1937.

¹² Mi priznajemo, da toga ne razumijemo: ni kao ljudi, kao kršćani još manje, a kao katolici nikako; riječ je riječ, a ugovor, ugovor; pogotovo, kad se ta riječ zadaje najvećoj moralnoj instituciji svijeta — Sv. Stolici.

¹³ »Mi dakle tek s novim konkordatom postizemo tu versku ravnopravnost, o kojoj je reč u našem državnom Ustavu i koju stalno ističemo skoro već 20 godina. To je gospodo istina, sušta istina!« Dr. M. Stojadinović, dne 8. VII. 1937. pred Odborom za proučavanje predloga zakona i konkordata.

* Poredi Glasnik Srpske Pravoslavne Patrijaršije, 15. II. 1938, str. 41—47.